

Doc. 3

Documents i estudis del museu

Museu Comarcal
de Cervera

Dues dones i una lluita: Hermínia Grau i
Aymà i Simone de Beauvoir

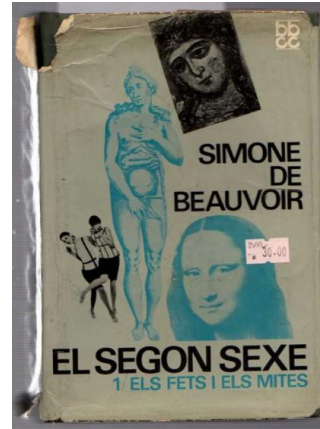
Laia de Ahumada - *Filòloga i especialista
en escriptura femenina.*

(Conferència a la Casa Museu Duran i
Sanpere, amb motiu del Dia Internacional
de les Dones, 7 de març de 2019)

Avui parlem de dues dones: *Simone de Beauvoir* (París 1908-1986) i *Hermínia Grau* (Barcelona 1897-1982); i d'una lluita: la d'aquestes dones per fer-se un lloc en una societat patriarcal, com la que vivien —i vivim encara. Però no és ben bé de la lluita militant, pública, de la qual us vull parlar avui —perquè aquesta ja la sabem, la fem, la patim, i se'ns explica de mil formes diferents—, sinó de la lluita privada, de la lluita d'aquestes dones en la intimitat de la seva relació amb els homes; amb els neguits, enganys, èxits i renúncies que van haver de patir per defensar la seva igualtat i no negar-se a elles mateixes.

I per què aquestes dues dones? És evident que una d'elles té el seu sentit perquè és una de les darreres dones de la casa Duran: Hermínia Grau Aymà, esposa d'Agustí Duran i Sanpere; però Simone de Beauvoir, una escriptora parisina, a què treu cap? Doncs és pertinent perquè l'any 1968, Hermínia, aleshores traductora per a Ed.62 —editorial creada el mateix any 1962, per Max Cahner, el seu gendre, i Ramon Bastardes, i on treballava la seva filla Eulàlia, com a redactora— li publica el primer volum de "*El segon sexe*", de Simone de Beauvoir: "*Els fets i*

els mites"¹. És la primera traducció d'aquest llibre que es fa a l'Estat espanyol.

- Portada Vol.1 *El segon sexe*. Traduït per Hermínia Grau. Fotografia lliure de llicències.

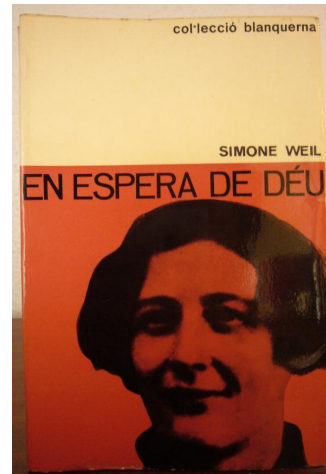
Li va encarregar el llibre des d'Ed.62, o us els va proposar l'Hermínia? —li vaig preguntar un dia a la seva filla Eulàlia. I ella em va dir que no ho sabia del cert, que de la tria se n'ocupava Max Cahner, però sí que sabia que la seva mare traduïa els llibres que li interessaven, que ho feia com a entreteniment.

I no m'estranyaria gens que fos així. Quan es tradueix un llibre, s'ha de conèixer molt bé el text, reescriure'l de nou; no és una feina mecànica, sinó que permet amarar-se del contingut. Hermínia va ser una lectora incansable, que buscava en els llibres la resposta al neguit vital que la va acompanyar tota

¹ El segon volum: "*L'experiència viscuda*", el va traduir Carme Vilaginés

la vida; fins a aquesta dècada dels seixanta en què, ocupada en les traduccions i en la redacció de les entrades de musicologia de la Gran Enciclopèdia Catalana, va trobar la pau d'esperit que havia buscat tota la vida i de retruc, la salut.

I refermen aquesta tesi els autors triats per Hermínia per traduir, que no són qualssevol, sinó autors que realment li interessaven, dels més avançats en temes com l'ecumenisme, el compromís social, el valor de la interioritat, el feminisme i el diàleg entre fe i ciència. La primera traducció fou publicada l'any 1965; és la d'un llibre de Max Thurian, teòleg calvinista qui, juntament amb el pastor protestant Roger Schutz, cofunda la comunitat ecumènica de Taizè, pionera del diàleg interreligiós a Europa. El mateix any es publica la traducció de "*En espera de Déu*" de la filòsofa i mística d'origen jueu Simone Weil, una dona de forta espiritualitat, una dona d'acció a favor del pacifisme, l'educació popular i la lluita obrera.

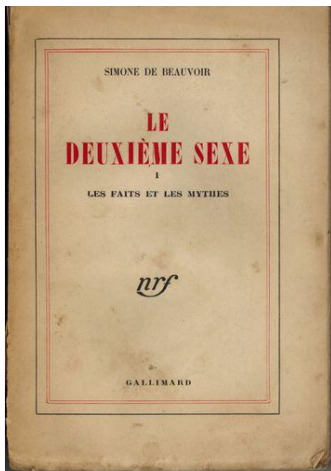
- Portada del llibre *En espera de Déu*. Fotografia lliure de llicències.

L'any 1966 es publica la traducció de l'escriptor i monjo trapenc Thomas Merton, un lluitador, des de la Trapa de Kentucky, pel diàleg orient-occident i un místic de la interioritat. L'any 1968 es publica "*El segon sexe*" de Simone de Beauvoir. I finalment, el mateix any 1968 li toca el torn al filòsof i teòleg Pierre Teilhard de Chardin, considerat també perillós per la jerarquia eclesial, ja que intentava conjuminar ciència i fe catòlica.

Tots aquests autors ens parlen d'Hermínia, de les seves inquietuds i del seu procés personal, i ens podem imaginar el plaer intel·lectual i espiritual que devia experimentar en aquest moment de la seva vida, en trobar per fi, en cada un d'aquests autors, el reflex de la seva recerca

personal i l'obertura a nous horitzons de llibertat i d'igualtat que marcarien l'esdevenir de la segona meitat del segle XX.

Beauvoir escriu "*El segon sexe*" entre octubre de 1946 i juny de 1949, després de l'impacte de la II guerra mundial. L'any 1949 es publica a París,

- Portada primera edició d'*El segon sexe*. Simone de Beauvoir. Fotografia lliure de llicències.

on causa un gran escàndol, i fins i tot és posat a la llista de llibres prohibits pel Vaticà, amb el Papa Pius XII, conegut per les seves lluites contra el marxisme, al qual eren tan afectes en aquell moment els existencialistes amb Sartre i Beauvoir al capdavant. Però el que va escandalitzar la societat francesa no van ser les seves tesis sinó que parlés de temes tabú com el sexe o l'avortament. Va rebre un munt de

crítiques i acusacions, i moltes d'elles de les mateixes dones.

I és curiós l'escàndol que aquest llibre aconseguia a França l'any 1949 i l'absolut desinterès al nostre país, quan va ser traduït, vint anys després; però no perquè vint anys després ja s'haguessin assumit les seves tesis, sinó que, segons M. Aurèlia Campmany, prologuista de l'edició catalana, a Espanya no es va fer cas de res perquè en ple franquisme "la dona havia resolt tots els seus problemes, havia tornat feliç a casa i es feien molts projectes perquè no tornés a treballar, la dona tenia una alta missió: donar fills a la pàtria [...] s'havia destruït tota l'obra que mig segle d'educació liberal havia intentat aconseguir."

M. Aurèlia Campmany, quan escriu aquest pròleg l'any 1968, es mostra pessimista davant de la generació de dones de la postguerra, potser perquè encara era aviat per veure els efectes que el maig del 68 francès tindria en el nostre país, anys després, i l'empoderament que va significar per a tota una generació de dones: les filles petites d'aquelles que havien viscut la guerra en pròpia pell.

Escriu en el pròleg, M. Aurèlia Campmany, que Beauvoir "parteix d'una

tesis de Lévi-Strauss que demostra que el mascle és l'ésser essencial, fins i tot en les societats matriarcals, i la dona es revela com "l'altre", té una qualitat d'alteritat, de contraposició, de marginalitat que sorprèn Simone, per això busca en el volum 1 el fonament històric i biològic d'aquesta alteritat". I en el volum 2 planteja la realitat de la dona avui: *"La dona apareix com un ésser partit entre allò que la realització plena de la seva personalitat li reclama i allò que la vigència del mite de l'alteritat li imposa"*.

Aquest mite i aquesta realitat unirà Simone i Hermínia, dues dones que se senten dividides entre el que el seu ésser els reclama i el mite que se'ls imposa. Totes dues viuran tensionades per aquesta realitat. I és d'aquesta realitat més íntima, sobre la que avui vull reflexionar.

Totes dues provenien de famílies benestants, amb certa capacitat econòmica i obertura ideològica que els oferien la possibilitat d'estudiar. Simone va cursar la carrera de filosofia i va ser professora de filosofia i després escriptora reconeguda. Hermínia va estudiar fins al darrer curs de piano, que abandonà per qüestions de salut. Va ser una

intel·lectual autodidacta. Ja de casada va estudiar història i va aprofundir en l'estudi de les llengües.

Totes dues van entendre, ben aviat, que, com escrivia Virgínia Woolf, en el seu llibre *"Una cambra pròpia"*, el que separa els homes i les dones és que uns tenen diners i les altres no; que uns tenen un espai propi i les altres no; així que totes dues, tot i solteres, van començar a treballar ben aviat i es van independitzar. Simone, com a professora, Hermínia, a la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona.

- Portada del llibre *Una cambra pròpia*.
Fotografia lliure de llicències.

Simone va viure sempre envoltada d'homes i de dones del món de la cultura, mai no va voler tenir una casa pròpia; vivia en hotels, o en cases d'altri, i mai es va dedicar a cap tasca de les que en diríem "domèstica". Hermínia, a partir dels vint anys va entrar, de la mà de Miquel Ferrà, en el

seu cercle d'intel·lectuals de Barcelona, on ella era l'única dona; amb ells participava en tot allò que ben segur estava mal vist a l'època per a una dona: assistia a les tertúlies allà on es fessin: a Vilanova o a Escornalbou, participava en els seus jocs, com ara els banys a la Barceloneta. Un cop casada, es preocupava de planificar, però poques vegades es va ocupar de les tasques domèstiques, que encarregava a les minyones, com era normal a l'època, en les cases benestants.

Totes dues van patir els estralls de la guerra. Simone, la segona guerra mundial, Hermínia, la guerra civil espanyola i l'inici de la segona guerra, que la va enganxar pels pèls de retorn a Barcelona. Per Simone, malgrat el sotrac, la postguerra va suposar un compromís encara més gran amb la cultura i la política. A Hermínia, la postguerra, igual que als seus companys, la va ensorrar en la foscor cultural i social que va suposar el franquisme. Va viure el darrer any de la guerra entre Suïssa i França, ocupada a trobar cura per a la seva malaltia, lluny de les filles i del marit, a prop del seu cercle d'amics exiliats. Per ella l'acabament de la guerra va suposar el retorn a casa, a les rutines familiars, i

sense els seus amics, exiliats alguns, ensorrats els altres.

Estem parlant de dues dones, aparentment lliures, tant com els homes amb qui tractaven —si tenim en compte que estem a principis del segle XX. Però jo em pregunto, lliures del tot?

Simone, una dona amb una gran fortalesa física i psíquica, va mantenir i va defensar sempre una relació d'igualtat amb els homes i les dones que l'envoltaven, i ho va aconseguir amb tots menys amb Jean-Paul Sartre, el seu gran amic de l'ànima, el seu “marit platònic”,

pel qual guardava una fidelitat —no sexual, però sí espiritual, igual que ell— a prova de tot.

Hermínia no posseïa ni la fortalesa física ni psíquica de Simone, i tot i que va defensar la seva igualtat en el seu cercle d'amics, sovint, a causa de la seva fragilitat, es va trobar més còmoda deixant-se admirar i cuidar per ells com una musa que no pas com una igual. No s'hi sentia, d'igual, o no s'acabava de creure que ho fos?

Hermínia estava feta per viure sola i es va casar. Simone estava feta per viure acompanyada i no va voler mai casar-se.

Totes dues escrivien: Simone exemplificava la seva vida en els seus llibres, Hermínia vivia la vida que hagués volgut viure a través de les cartes que escrivia als seus amics.

Simone de Beauvoir era una dona, segons el pròleg de Campmany, “de casa bona que és desempallega d’aquest univers segur ben moblat, i emprèn l’aventura de viure amb una sola exigència: ésser conscient, exigir de si mateixa la màxima lucidesa, la major amplitud de coneixement.”

Com ja he dit, era professora de filosofia i escriptora, amiga i amant del filòsof de l’existencialisme, Jean Paul Sartre. Van estar units tots dos per la certesa que tenien una missió a la vida en la qual calia esmerçar tots els seus esforços, trencant tots els mites, creences i tòpics.

- Simone de Beauvoir i Jean Paul Sartre.
Fotografia lliure de llicències.

Quina era aquesta missió? Bàsicament, viure, i fer-ho segons els postulats de l’existencialisme, implicant-se en totes

les accions intel·lectuals, culturals i polítiques a les quals se sentissin cridats i compromesos.

“L’existència precedeix l’essència —deia Sartre. Llançats al món creem la nostra essència, contínuament, a través de l’acció, fins que morim, i tot s’esborra. Jo sóc la meua pròpia llibertat, ni més ni menys”.²

La seva era una vida que començava en néixer i acabava amb la mort, que negava cap tipus de transcendència, i que els portava a viure cada dia com si fos l’únic.

Van ser molts els interrogants, les contradiccions, els dubtes als quals es va veure abocada en aquesta defensa existencialista, jugant-se-la contínuament, tensionant els límits, capejant els clarobscur d’una relació que la lligaria a una fidelitat excessiva a Sartre, possiblement a causa d’aquesta alteritat imposada que ben segur Simone intuïa en ella mateixa a l’hora d’escriure *“El segon sexe”*. Una alteritat que només es va permetre amb ell, i que Sartre, en nom de la missió que havien de realitzar plegats, no va dubtar a aprofitar.

² Sarah Bakewell, “En el café de los existencialistas”, Barcelona, Ariel, 2016, pàg. 17

Simone escriu de Sartre, en unes cartes al seu gran amor americà, Nelson Algren³: *“Està molt sol, turmentat interiorment, molt desassossegat, i jo sóc la seva única amiga vertadera, l’única que realment l’entén, l’ajuda, treballa amb ell, li dona una mica de pau i d’equilibri”*. I li assegura que: *“Això nostre va ser més una profunda amistat, una fraternitat absoluta, que no pas un amor”*.

Però tot i així no el pot deixar i quan Algren li demana de viure junts perquè s’estimen, Simone li respon:

“Per tu podria renunciar a la major part de les coses, però és evident que no seria la Simone que a tu t’agrada si renunciés, per exemple, a la meva vida amb Sartre.” Però, per què —es pregunta Algren— si ens estimem no podem compartir la vida? Per què aquest lligam amb Sartre? Ella li explica: *“No seguiria compartint amb ell la vida des de fa tantíssim temps si només fos un home intel·ligent i amb talent; si m’importa és sobretot perquè té alguna cosa més, té el que a tu i a mi ens agrada que tingui la gent.”*

Simone acaba confessant que *“gran part del que sóc li dec a ell i al seu ajut.”*

Això la fa feliç, o és un deure que s’imposa?

Ens explica: *“Intento fer alguna cosa amb Sartre en la vida intel·lectual francesa, amb l’esperança que tingui un autèntic sentit humà, però en el fons no tinc gaire esperances [...] A més em trobo molt lluny de l’home al que estimo, de la felicitat que em dona.”* *“Ahir a la nit vaig tenir la sensació de caure fins al fons d’un pou fosc, i em vaig passar dues hores amb febre i angoixada, sumida en la desesperació.”*

Simone sabia molt bé el que deia quan parlava d’aquesta tensió entre el que el seu ésser li reclamava i el que el mite l’imposava, malgrat ella. En aquesta relació amb Sartre hi ha una part important d’aquest mite de l’alteritat imposat que porta a la dona, fins i tot a una dona lliure com ella, a supeditar-se a l’altre, a creure que l’altre la necessita, a estar-li agraïda perquè l’ha feta qui és. A confondre fins i tot la persona amb la causa que defensa. Simone va triar Sartre perquè amb ell podia ser qui era, i sense ell, no era del tot. I va estar amb ell fins a la mort —i va ser enterrada al seu costat

³ Simone de Beauvoir, “Cartas a Nelson Algren”, Barcelona, Lumen, 1999.

un cop morta—, acompanyant-lo tothora i escrivint un dels seus llibre més colpidors: *“La cerimònia de l’adéu”*. I jo em pregunto: hagués fet Sartre el mateix amb ella, tenir-ne cura fins al final?

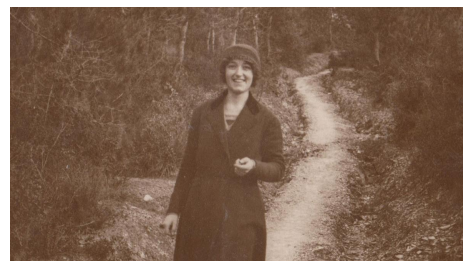
Hermínia Grau va ser lectora de Sartre i interessada pels existencialistes, des de l’any 1947. En una carta a Miquel Ferrà explica que el Dr. Oriol Anguera els va donar *“dues conferències sobre el famós ‘existencialisme’, que foren una delícia”*.⁴

Hermínia Grau i Aymà era filla d’una família lliurepensadora de Gràcia.

⁵ La seva filla Eulàlia Duran, en el pròleg del llibre de Lluís Nicolau D’Olwer, *“Cartes a Hermínia Grau i Aymà”*⁶, la defineix com una dona “amb una clara actitud independent i molt inquieta, limitada per una salut plena d’alts i baixos que li impedirà l’autèntica professionalització i independència però que seran suficientment poderoses per convertir-la en una dona atractiva, culta, capaç de despertar i mantenir l’interès d’una sèrie d’homes (des del marit als amics íntims) que

sempre la tindran com a punt de referència, com a musa, en unes relacions marcades pels comuns interessos culturals i, segons com, espirituals.”

Hermínia Grau, música, historiadora, traductora, va començar a treballar als vint anys a la Comissió de Cultura de l’Ajuntament de Barcelona. Com he dit, el març de 1917, topa amb el poeta mallorquí Miquel Ferrà, qui la convida a participar en el seu cercle d’amics intel·lectuals. Tots són homes, defensors a ultrança de la seva solteria però, malgrat això, no podran sostreure’s a l’encant d’Hermínia i aniran caient als seus peus,

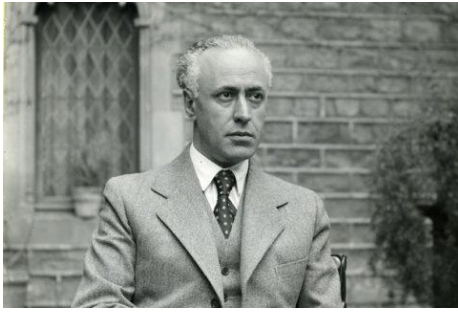
- Hermínia Grau i Aymà. Museu de Cervera. Fons fotogràfic, Duran i Sanpere.

primer Ferrà, després Nicolau, amb festejos més platònics que no pas reals, i posteriorment Agustí Duran, amb qui es prometrà l’any 1921 i es casarà l’any 1924.

⁴ Cervera, 13 de juliol de 1947

⁵ Laia de Ahumada, “Hermínia Grau i Aymà. Una figura que obre pas al nou segle”, *Diàlegs amb la casa Duran*, Museu de Cervera, 2017.

⁶ Barcelona, Curial edicions/Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1995.

- Agustí Duran i Sanpere. Davant de la casa d'Ardiaca. Fotografia lliure de llicències.

M'interessa especialment observar la relació d'Hermínia amb aquests homes des del mateix vessant des d'on intentava mirar-me les relacions de Beauvoir, des d'aquesta tensió entre el que seu ésser li reclama i el que el mite li imposa.

És evident que aquest cenacle d'homes catalans estava en aquell moment lluny dels ambients parisencs on es movia Simone, però tenien dins seu, influïts pel noucentisme, un desig explícit de descobrir la capacitat intel·lectual de la dona, d'incorporar-la al seu cercle, al seu alt nivell de cultura. Hermínia els acusava de superbs, de posar la dona sempre a prova, d'estar disposats a fer-la fora del grup així que els fallés, i és per això que s'esforçava per estar a la seva alçada, per millorar els coneixements, cosa que no li era gens difícil, ans al contrari, l'esperonava. Així, un cop casada, va començar a estudiar història perquè

volia estar a l'alçada del seu marit: *"Jo no vull que ningú es posi les sabatilles per parlar amb mi!"*

Aquests homes pertanyien a una societat que tot just s'obria al descobriment de la dona i que, des de la Comissió de Cultura, on treballava la mateixa Hermínia, promovien la seva educació⁷: "Una de les accions que ens ha preocupat majorment ha estat els ensenyaments femenins, amb l'objecte de posar la dona en condicions d'assolir una independència digna, i amb l'objecte també d'enlairar la vida de les nostres noies obreres [...].

Escoles complementàries comercials[...] reben les noies una ensenyança comercial suficient per a ingressar tot seguit en despatxos[...]. La formació domèstica de les noies obreres [...] l'escola de labors i oficis de la dona." Activitats que a Hermínia, provinent d'una família defensora de l'educació i la llibertat d'ensenyament, germana d'una de les primeres metgesses catalanes, li deuriem semblar, tot i que necessàries, del tot insuficients.

⁷ "Missió de l'Ajuntament de Barcelona en l'obra de cultura de la ciutat". Conferència donada per Lluís Nicolau d'Olwer, Ajuntament de Barcelona, Comissió de cultura, 31 de maig de 1922.

Els homes del seu entorn la necessitaven per poder-li mostrar els seus coneixements, per ser elogiats, reconeguts, per tenir algú a qui escriure les seves dèries. Estarien dins del grup d'homes sobre els que reflexionava Virginia Woolf a *"Una cambra pròpia"*: "Durant tots aquests segles, les dones han estat miralls dotats del màgic i deliciós poder de reflectir una imatge de l'home el doble del seu tamany natural [...]. Tant Napoleó com Mussolini insisteixen tan marcadament en la inferioritat de les dones, perquè si elles no fossin inferiors, ells deixarien d'engrandir-se".

I aquests homes s'estranyaven quan descobrien en ella una alçada intel·lectual igual que la seva, com si fos una *rara avis*. I també necessitaven la seva bellesa i la "seva natura malaltissa que li donava aquell atractiu romàntic que reclama la protecció de l'home noucentista". La cuidaven i es deixaven cuidar, orientar i esperonar per la seva ment inquieta, per la seva acurada sensibilitat.

Però, i ella? Feta potser per no casar-se, com he dit abans, per què es va casar? I per què ho va fer amb el menys romàntic i més arrelat a la terra d'ells? I per què va seguir cartejant-se

fins la mort amb els altres, enamorats fins al final d'ella; tant, que es van mantenir fidels i no es van casar fins entrada la vellesa?

- Hermínia Grau i Aymà. Museu de Cervera.
Fons fotogràfic, Durant i Sanpere.

I dic que potser no es volia casar perquè un cop promesa va emmalaltir sovint de malalties anomenades psicossomàtiques, que li van donar llicència per saltar-se les obligacions que suposava per a una dona el matrimoni, i li van permetre posar-hi les seves normes. Sempre va voler fugir d'on era, a la recerca d'una salut física que no era més que el desig d'una salut de l'ànima. La solitud dels balnearis, els amics a França durant la guerra, sempre lluny de la família, allà on podia ser independent; i si era a casa, enllitada, o envoltada d'amics en les tertúlies.

Va cuidar les filles, amb una praxi gairebé militar —com recorda la seva filla Eulàlia—, va cuidar també el marit; i també els va fer la vida impossible. Així, les dues grans fugiren de casa tan bon punt van poder, i no van tornar mai més; i el marit, amb depressions sovintejades després de la guerra, es va refugiar en els seus papers.

La vida d'Hermínia estava en les cartes que s'escrivia amb els seus amics, en un món fet a mida amb converses interessants, llibres, música, i també problemes familiars que l'angoixaven i no sabia com resoldre.

Vist l'exemple d'aquestes dues dones, cuidadores de les relacions, cada una a la seva manera, em pregunto si existeix realment un mite de l'alteritat imposat o més aviat es tracta del que postula Teresa Forcades en el seu llibre *"Valors femenins emergents"*: que la dona "per defecte i sense cap mèrit per part seva, 'és-per-a-l'altre' mentre que l'home 'és-en-si'"?

¿I no pot ser aquest "ser per a l'altre" innat, convertit després en mite, el que ha aprofitat l'home per imposar-se a la dona, i el que ha portat a la dona, sense ser-ne conscient, a

relegar-se a la marginalitat, per no trair-se en la seva essència?

Segurament que sí, però no és per aquí per on vull anar, perquè Forcades també apunta un possible camí que trobo interessant: "I els seus reptes són conèixer i potenciar allò que no tenen per defecte."

Segons això, la clau es trobaria en potenciar en l'home aquest "ser per a l'altre", i en la dona aquest "ser en si", de manera que quedin equilibrats en cada persona, sigui home o dona.

Potser hem de començar a parlar, tal com ja estan fent algunes pensadores, no tant de gènere, no tant d'home i dona, sinó de la possibilitat de potenciar les característiques del femení i del masculí que cadascú de nosaltres, home o dona, tenim dins nostre. Perquè sovint quan parlem de la igualtat de la dona estem parlant de gènere i, sense abaixar la guàrdia ni aparcar la lluita, hem de plantejar-nos anar més enllà de la guerra de sexes.

Són les qualitats del masculí i del femení que cada persona porta dins seu. Les del masculí, que valoren el poder, la competitivitat, i la raó; i les del femení, que valoren la defensa de la vida, el bé comú, i l'experiència. Totes

necessàries en la justa mesura, i en un equilibri harmoniós.

Potser Hermínia va defensar a ultrança el seu “*ser en si*” masculí per no perdre’s en les obligacions d’un “*ser per a l’altre*”, que ben segur posseïa, però que sentia com a imposat i anorreador.

En canvi, potser a Simone, arrelada i reconeguda en el seu “*ser en si*” no li va semblar una pèrdua, sinó tot el contrari, potenciar el seu “*ser per als altres*” que la completava i li donava un sentit.

Fins ara, i encara ara, els valors patriarcals han dominat la terra i les persones, i ara cada cop més s’està sentint la veu de dones i d’homes que defensen les qualitats del femení, integrades també en les del masculí. Potser aquest és un dels camins a seguir i a aprofundir que avui he intentat explicar.

Hermínia i Simone van viure la joventut en els anys vint del segle passat. El que aleshores van viure poc té a veure amb el que vivim en els anys vint del nostre segle XXI, però gràcies a elles, a les seves lluites públiques i incoherències privades, som on som ara.

Estic convençuda que van viure tan bé com van poder o van saber. *Així que per elles, però sobretot per nosaltres, hem de seguir lluitant, homes i dones, per no deixar de ser qui som.*

